

М.М. Попова, аспірант
Харківський національний технічний університет сільського
господарства ім. П. Василенко

СУЧАСНИЙ СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ВИНОГРАДАРСЬКО-ВИНОРОБНОЇ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Виноградарсько-виноробний підкомплекс є однією із важливих складових агропромислового комплексу України, що забезпечує зайнятість населення та є джерелом поповнення бюджету. Однак його перехід на ринкові засади функціонування супроводжується сьогодні такими негативними тенденціями розвитку, як різке зменшення обсягів виробництва та споживання винограду і виноградної продукції; істотне скорочення площ виноградників; збитковість виробництва в більшості сільськогосподарських підприємств, які займаються вирощуванням та переробкою винограду і, як результат – втрата конкурентних позицій на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Отже, маючи чудові природно-кліматичні умови для розвитку виноградарства і виноробства, Україна сьогодні, на жаль, перетворилась в імпортера свіжого винограду, виноматеріалів, коньячних спиртів та вин.

Все вказане свідчить про необхідність найшвидшого відродження виноградарства і виноробства в Україні, пошуку резервів, шляхів і напрямів підвищення ефективності галузі. Адже саме ці виробництва, за умови їх підтримки державою, здатні значно прискорити вихід країни з економічної кризи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економічні проблеми виноградарства та виноробства вивчалися у працях Б.В. Буркинського, І.М. Агеєвої, А.А. Бревнова, Ю. Мокєєвої, В.І. Іванченко, І.Г. Матчиної та інших вітчизняних науковців. Однак динамічні зміни економічної ситуації в країні наочно свідчать про подальшу необхідність вивчення та пошуку шляхів вирішення проблем, які гальмують розвиток виноградарсько-виноробних підприємств та стримують їх можливість ефективно працювати в жорсткому конкурентному середовищі.

Формування цілей. Метою написання даної статі є дослідження сучасного стану та умов функціонування виноградарських та виноробних підприємств, виділення головних проблем їх функціонування, а також виявлення пріоритетних напрямків розвитку цих підприємств.

Виклад основного матеріалу. Виноградарство та виноробство в Україні завжди були важливою галуззю агропромислового комплексу України. Займаючи незначну питому вагу в площі сільськогосподарських угідь (від 0,9 % в Миколаївській і Херсонській областях до 4,4 % в АР Крим), ця галузь суттєво впливає на рівень соціально-економічного розвитку регіонів [1]. Сприятливі ґрунтово-кліматичні умови Півдня України дозволяють вирощувати ягоди багатьох сортів винограду. Проте використовується цей природно-енергетичний фактор, в цілому, малоефективно, що зумовлено допущеними помилками як на етапі закладання насаджень, так і в процесі експлуатації. Про це свідчить низька урожайність виноградників, динаміка якої наочно відображена в табл. 1 [2]. Незважаючи на те, що з 1999 р., коли почав діяти Закон України «Про збір на розвиток виноградарства, садівництва та хмелярства», у галузь інвестовано 1,056 млрд грн, за рахунок чого закладено 44,6 тис. га нових виноградників, урожайність їх майже не змінилась. Несприятливі природно-кліматичні умови літа 2010 р., в свою чергу, негативно вплинули на чергове зменшення рівня урожайності винограду, та, як наслідок, обсягів валового збору. Цікаво, що в Європі показник врожайності становить понад 10 т з га, при цьому потенціал деяких насаджень може досягати 35–40 т/га.[3]

Сучасний стан виноградарства в Україні характеризується скороченням загальної площі виноградних насаджень. За період 2000-2012 рр. вона зменшилась на 38 % і становила 67,9 тис. га (табл. 1).

1. Основні показники вирощування винограду в усіх категоріях господарств України*

Показник	2000 р.	2005 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2012 р. до 2011 р.,%
Площа виноградників, тис. га	110,0	96,0	92,9	91,3	87,0	69,1	67,9	98,26
Валовий збір винограду, тис. т	513,8	442,6	415,3	468,7	407,9	521,9	456,0	87,37
Урожайність винограду, ц/га	51,7	54,9	58,6	66,0	60,5	59,9	53,3	88,98

*Тут і далі власні дослідження автора на основі офіційних даних Державної служби статистики України

З даних таблиці випливає, що річні темпи скорочення загальних площ виноградників до 2012 р. також росли: в 2009 р. вони становили 1,7 %, в 2010 р. – 4,7 %, в 2011 р. – 20,6 %.

Крім того, обсяги списання перевищують обсяги закладки виноградників: попри те, що з 2001 по 2009 рр. в Україні було висаджено 37 тис. га нових насаджень, за цей самий період було викорчувано 58 тис. га. [4]. Причинами недостатньої закладки виноградників порівняно з обсягами списання насаджень є: негативні очікування виробників відносно рівня компенсації витрат; затримка надходжень коштів з державного бюджету (насадження виноградників відбувається в січні – лютому за рахунок власних або кредитних коштів, а компенсація витрат – в серпні поточного року); відсутність або недостатність власних і кредитних коштів в умовах економічної кризи; проблеми, пов'язані з земельними відносинами.

Однак, не зважаючи на скорочення загальної площі виноградників, валові збори винограду за останні роки стабілізувались та з 2008 р. мали тенденцію до збільшення (табл. 1). Лише урожай 2012 р. зменшився порівняно з попереднім роком на 12,6 % внаслідок холодної зими 2011–2012 рр. та примерзання лози.

В той же час, резерви зростання врожайності ще не вичерпані повністю – потенціал врожайності основних сортів винограду на півдні України використовується на 25–40 % [5].

Це обумовлено, в числі інших причин, і недостатньою площею зрошення. Виноградники Півдня України страждають від посухи в середньому 5–6 років з кожних десяти. На даний час лише близько 20 % загальної площі насаджень є зрошуваними.

Для аналізу залежності виробництва винограду від витрат води на зрошення в сільськогосподарських підприємствах України за 2004–2012 рр. нами було використано кореляційно-регресійний метод, для чого в кореляційну модель включено показники валового збору винограду (y , тис. ц) та кількості фактично витраченої води на зрошення насаджень (x , м³/га) (табл. 2.).

Парна регресійна модель виробництва винограду в сільськогосподарських підприємствах України за 2004–2012 рр. залежно від ступеня зрошуваності насаджень з використанням лінійної функції має такий вигляд:

$$y_x = -539,028 + 1,259x .$$

2. Вихідні дані для аналізу залежності валового збору винограду

**від витрат води на 1 га посадкових насаджень
в сільськогосподарських підприємствах України**

Рік	Валовий збір винограду, тис. ц	Фактичні витрати води, тис. м ³ /Га
	<i>y</i>	<i>x</i>
2004	4384,4	4224,5
2005	5270,4	4474,4
2006	3684,2	4123,5
2007	5167,1	4754,6
2008	5443,9	4895,8
2009	6025,8	4333,0
2010	5263,5	4176,2
2011	4139,1	3565,9
2012	3619,1	3468,1

Економічний зміст рівняння полягає у тому, що при збільшенні витрат води на зрошення винограду на один кубічний метр з розрахунку на гектар насаджень приріст валового збору з усієї площі становить 1259 ц.

Оцінка достовірності побудованої моделі виробництва винограду дала такі результати. Парний лінійний коефіцієнт кореляції становить 0,71, що свідчить про наявність прямого за напрямком і сильного за ступенем лінійного зв'язку між валовим збором винограду та рівнем зрошуваності насаджень.

Оскільки нами досліджено лише дев'ятирічний період, то для перевірки гіпотези щодо істотності зв'язку ми використали математичний критерій F-Фішера–Снедекора (або критерій F-Фішера), який застосовується при малих вибірках. Фактичне значення F-критерію за нашими розрахунками становить $F_{факт} = 637,26$, що значно вище табличного його значення – $F_{(1,7)} = 7,1165$ (встановленого за математичною таблицею «Значення F при імовірності 0,95»).

$$F_{факт} > F_{табл}$$

$$637,26 > 7,1165$$

Отже, лінійну модель виробництва винограду господарствами України можна визнати статистично значимою на рівні імовірності 0,95 (або 95 %).

Коефіцієнт детермінації становить 0,504. Це значить, що варіація валового збору винограду в Україні за 2004–2012 рр. на 50,4 % зумовлена

впливом витрат води на зрошення насаджень. На частку не врахованих у дослідженні факторів приходиться 49,6 %. Значення адаптованого коефіцієнта детермінації свідчить, що виробництво винограду підприємствами України на 43,3 % залежить від включеного у модель фактора.

Валові збори винограду визначають обсяги його переробки. На жаль, власна сировина має тенденцію до зниження та в 2010 р. становила лише 22 % від загального обсягу переробленого винограду (для порівняння – в 2009 р. – 24 %)

В 2010 р. найбільшу питому вагу в загальному обсязі переробки винограду займали сорти Аліготе і Ркацителі – відповідно 11,6 % і 10,8 %. Це унікальні сорти, які придатні як для виробництва групи столових, так і міцних та десертних вин. Сортова структура переробленого винограду визначається сортовою структурою виноградних насаджень. Технічні сорти винограду, які складають основу виноробства, сьогодні займають близько 73 тис. га, або 84,4 % всіх насаджень, їх склад представлено 103 сортами [6]. З них найбільшу площу (76,5 %) займають 11 сортів – Ркацителі – 16,0 %, Каберне – 14,5 %, Аліготе – 13,2 %, Совіньон – 11,6 %, Шардоне – 4,1 %, Мерло – 3,9 %, Совіньон зелений – 3,7 %, Одеський чорний – 3,3 %, Сапераві – 2,1 %, Рислінг – 2,1 %, Сухолиманський білий – 2,0 %. Останні 92 сорти займають 23,5 % площ виноградників. При такій великій кількості вирощуваних сортів недостатньо сортів шампанського напрямлення (Шардоне, групи Піно), червоних і аборигенних сортів. Це означає, що сортова структура виноградних насаджень в господарствах України потребує удосконалення, оптимізації розміщення і спеціалізації, як на конкретних підприємствах, так і в виноградарських районах.

Слід відмітити, що в Германії районовано лише 12 сортів, які забезпечують виноробство. В умовах пріоритетного розвитку в виноробстві України напрямлення виробництва вин з контрольованим найменуванням за місцем походження, а також сортових вин, кількість сортів, на нашу думку, має бути скорочено.

Обсяги переробленого винограду визначають обсяги виробництва виноматеріалів (з 26597,1 тис. дал. в 2008 р. до 30674,6 тис. дал. в 2010 р., 25000,0 тис. дал. в 2011 р., 23000,0 тис. дал. в 2012 р.).

В цілому по Україні, за даними Міністерства аграрної політики і продовольства, забезпеченість виноматеріалами в 2010 р. становила 60 % [5].

Неповне використання потенціалу врожайності винограду і зростання витрат на проведення агротехнічних заходів по догляду за

рослинами негативно впливає на собівартість виробництва винограду. (табл. 3)

3. Собівартість виробництва та результати від реалізації винограду в сільськогосподарських підприємствах України в 2008-2010рр.

Показник	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Витрати на виробництво винограду, тис. грн	394795,7	396451,4	428503,5
Собівартість 1 ц винограду, грн	156,48	143,75	189,52
Собівартість 1 ц реалізованого винограду, грн	162,56	142,89	198,25
Середня ціна 1 ц реалізованого винограду, грн	258,16	274,3	379,9
Рентабельність реалізації винограду, %	58,8	92,1	91,6

Виноградарство є трудомісткою галуззю рослинництва (майже 40 % собівартості займають витрати на заробітну плату і нарахування на неї), що в свою чергу, відображається на результатах від реалізації винограду (табл. 3).

В 2008-2010 рр. реалізація винограду була більш рентабельною в порівнянні з іншими основними видами сільськогосподарської продукції (так, при рентабельності винограду в 2010 р. – 91,6 %, рентабельність виробництва зернових культур становила – 13,9 %, цукрових буряків – 16,7 %, плодів – 14,9 %, овочів відкритого ґрунту – 23,5 %, молока і молочних продуктів – 17,9 %, яєць – 18,6 %).

На економічні показники виноробів суттєво впливають не тільки обсяг випуску виноматеріалів, а й закупівельні ціни на виноград. Якщо у 2009 р. середня ціна закупівлі винограду для переробки становила 2046 грн/т, то у 2010 вона зросла до 2487 грн/т, а у 2011 підвищилась ще на 25 % – до 3361 грн/т (рисунок) [7].

Підвищення ціни на виноград в свою чергу відобразилось на підвищенні собівартості виноматеріалів. Крім того, внаслідок несприятливих погодних умов влітку 2010 р., що, в свою чергу, спричинило скорочення пропозиції виноматеріалів, їх вартість в 2010 р. виросла на 40-60 % залежно від регіону.

Динаміка середньої ціни винограду, що закуповується для переробки

Слід відзначити, що виноградарство та виноробство є галузями, які активно підтримує держава. Законодавча база розвитку галузі представлена законами України «Про виноград і виноградне вино», «Про збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства», Галузевою програмою розвитку виноградарства та виноробства України на період до 2025 р., Виноградним кадастром України.

З моменту прийняття Закону «Про збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства» при державній підтримці сільгоспвиробниками закладено близько 44600 га виноградників. Внаслідок чого валове виробництво в 2009-2011 рр. виноградників зросло на 12 %, порівняно з 2000-2003 рр.

Але запроваджена в Україні система державної підтримки виноградарсько-виноробної галузі не в повній мірі сприяє підвищенню соціально-економічних показників розвитку як регіонів, так і галузі в цілому, передусім через недосконалість її нормативно-правового та адміністративно-організаційного забезпечення.

За висновками колегії Рахункової палати, що відбулася 13.06.2012 р., за наявності відповідних обсягів державних фінансових ресурсів, галузь на належному рівні не розвивається і з кожним роком стає імпортозалежною. Незважаючи на наявність значного вітчизняного потенціалу у вирощуванні садивного матеріалу, левова його частина щороку завозиться до України із

– за кордону, тож кошти на його придбання спрямовуються іноземному виробникові [8].

Висновки. Таким чином, стан виноградарсько-виноробної галузі України на сьогодні можна охарактеризувати таким чином: сортова і вікова структура виноградних насаджень в господарствах України потребує вдосконалення; обсяги виробництва вітчизняного винограду менше потреби виноробства; потенціал врожайності основних сортів винограду використовується не повністю; спостерігається протиріччя між потребами виноробного виробництва в сировині і можливостями виноградарства, як його сировинної бази; незважаючи на державну підтримку, виноградарсько-виноробна галузь не використовує свій вітчизняний потенціал у повній мірі.

Отже, на нашу думку, розвиток виноградарсько-виноробної галузі України залежить від розв'язання комплексу проблем. Раціональним шляхом їх розв'язання стає розробка сукупності заходів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності винопродукції вітчизняних виробників на українському і європейському ринках, створення ефективної системи державної підтримки галузі і державного регулювання, розвиток вітчизняної сировинної бази на основі впровадження інноваційно-інтенсивних технологій виробництва винограду, що сприяють забезпеченню його ефективності за рахунок збільшення врожайності виноградних насаджень і підвищення якості продукції.

Бібліографічний список: 1. Галузева програма розвитку виноградарства та виноробства України на період до 2025 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minagro.kiev.ua/page/?7531>. 2. Статистичний щорічник України за 2010 рік. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.oseu.edu.ua/docs/StatSchorichnyk%20Ukrainy%202010.pdf>. 3. Мокеєва Ю. Виноградники України: завтра починається сьогодні [Електронний ресурс] / Ю. Мокеєва. – Режим доступу: <http://www.drinks.com.ua>. 4. www.propozitsiya.com. 5. Матчина І.Г. Виноградарство как основа отечественного виноделия [Електронний ресурс]: (Виноградарство и виноделие) / І.Г. Матчина, Д.Б. Волынкина. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua>. 6. Виноградний кадастр України / Мінагрополітики, УААН, Центр держзродючість. – К., 2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eurowine.com.ua/tmp/kadastr/index.php>. 7. http://www.rusnauka.com/11_NPE_2012/Economics/10_107632.doc.htm. 8. Прес-служба Рахункової палати. Садівництву та

виноградарству – належну державну підтримку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/16740096>.

Попова М.Н. Современное состояние и тенденции развития виноградарско-винодельческой отрасли в Украине. В статье проанализировано состояние виноградарско-винодельческого подкомплекса АПК Украины в динамике с 2000 г., обозначены основные проблемы его функционирования в современных условиях и приоритетные направления развития отрасли.

Popova M. The current state and trends of the viticulture and wine industry in Ukraine. The article analyzes state viticulture - wine complex of the agro – industrial complex of Ukraine in dynamics since 2000, indicated the main problems his functioning in the modern terms and priority direction industry development.